Жаналина Индира Маратжанқызының «Болашақ орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларының лексика-семантикалық талдау бойынша кәсіби біліктерін қалыптастырудағы инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстар» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына «8D01704 – Орыс тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған

АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі. Бір жағынан, қазіргі тіл біліміндегі және болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін кәсіби даярлаудағы лексика-семантикалық талдаудың рөлінің артуы арасындағы қарама-қайшылықпен, екінші жағынан, инновациялық бағдарламалар мен интернет-ресурстар негізінде тиісті кәсіби дағдыларды дамыту әдістемесінің жеткіліксіз дамуымен анықталады.

Зерттеудің нысаны – болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің лексика-семантикалық талдаудағы кәсіби дағдыларын дамыту процесі болып табылады.

Зерттеу пәні – болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдеріне арналған университеттік оқыту жүйесінде инновациялық бағдарламалар мен интернет-ресурстарды пайдалана отырып, көркем және публицистикалық мәтіндерге лексика-семантикалық талдау жасауда кәсіби дағдыларды қалыптастырудың мазмұны, әдістері, тәсілдері және ұйымдастыру-әдістемелік шарттарын құрудан тұрады.

Зерттеудің мақсаты – инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалана отырып, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің лексика-семантикалық талдаудағы кәсіби дағдыларын дамыту моделін әзірлеу, теориялық тұрғыдан негіздеу және эксперименталды түрде тексеру.

Зерттеу міндеттері:

1. Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің жоғары оқу орнында оқу барысында қалыптасатын лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларын анықтау және теориялық тұрғыдан негіздеу.
2. Лексика-семантикалық талдауда қолданылатын инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстардың ғылыми-әдістемелік әлеуетін сипаттау және болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін кәсіби даярлауда қолдану мүмкіндіктерін анықтау.
3. Инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалана отырып, әдеби-публицистикалық мәтіндерге лексика-семантикалық талдау жасаудың қадамдық алгоритмдерін жасау

4. Инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалана отырып, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің лексика-семантикалық талдаудағы кәсіби дағдыларын дамыту моделін әзірлеу және теориялық негіздеу.
5. Әзірленген үлгінің тиімділігін тексеру үшін пилоттық зерттеулер жүргізу және оның нәтижелері бойынша университеттің оқу процесіне енгізу бойынша әдістемелік ұсыныстар дайындау.

Лингвистикалық талдаудың дәстүрлі әдістерін инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалану арқылы біріктіретін оқыту үлгісін оқу үдерісіне мақсатты түрде енгізген жағдайда, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің лексика-семантикалық талдаудағы кәсіби дағдыларын дамыту тиімдірек болады деген **болжамға** негізделген.

Бұл модельді жүзеге асыру – болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің мәтіндегі сөздердің мағынасына талдау жасау, мағыналық байланыстарды анықтау, лексикалық бірліктерді қолданудың контекстік ерекшеліктерін түсіндіру, аналитикалық іс-әрекетте цифрлық құралдарды орынды пайдалана білу дағдыларын жоғары деңгейде дамытуға ықпал ету.

Эксперименттік жұмыс барысында әзірленген үлгіні, оқу тапсырмаларының жүйесі және лексика-семантикалық талдаудағы кәсіби дағдыларды қалыптастыру нәтижелері мен бағалау критерийлерін пайдалана отырып, гипотеза тексерілді.

Зерттеу материалы – әдеби және журналистік мәтіндердің лексикалық бірліктері мен оларды қолдану контексттерінен, сондай-ақ орыс тілінің ұлттық корпусынан алынған материалдардан құралған. Эксперименттік жұмысқа болашақ орыс тілі мен әдебиет мұғалімдері қатысты.

Зерттеу әдістері. Зерттеуде теориялық, эмпирикалық және статистикалық әдістердің үйлесімі қолданылды. Теориялық әдістерге тиісті ғылыми әдебиеттерді талдау, қорытындылау және жүйелеу; компоненттік талдау, семантикалық өрісті талдау, тұжырымдамалық талдау және салыстырмалы талдауды қоса алғанда, лингвистикалық лексиканы талдаудың дәстүрлі әдістерін зерттеу; және лексика-семантикалық талдау дағдыларын дамыту үшін инновациялық бағдарламалық жасақтама мен онлайн-ресурстарды пайдаланудың әдіснамалық тәсілдерін модельдеу кірді. Эмпирикалық әдістерге сандық құралдарды пайдалана отырып, лексикалық бірліктерді лингвистикалық талдау, педагогикалық эксперимент, сауалнамалар, бақылау және кейс-стадилер кірді. Статистикалық әдістерге алынған деректерді сандық өңдеу, жиілікті санау, коллокациялық талдау және эксперименттік нәтижелерді статистикалық бағалау кірді.

Зерттеудің әдіснамалық негізі – зерттеудің жалпы логикасын, оның теориялық негіздерін, талдау әдістерін таңдауды және инновациялық

бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалана отырып, болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінде лексика-семантикалық талдау бойынша кәсіби дағдыларды дамыту моделін құру принциптерін анықтайтын өзара байланысты ғылыми тәсілдер жиынтығы.

Антропоцентристік тәсіл (В. фон Гумбольдт; Дж. Л. Вайсгербер; Б. Л. Уорф; Ю. Н. Караулов; Н. Д. Арутюнова) мағынаны түсінуді динамикалық, мәдени және дискурсивті шартталған семантикалық құрылым ретінде анықтайды және ЛСТ-да сөздік анықтамаларын қайталауға емес, тілдік деректерді негізделген түсіндіруге бағытталған аналитикалық әрекет ретінде түсіндіруді әдіснамалық тұрғыдан негіздейді.

Когнитивті тәсіл (Э. С. Кубрякова; Г. Лакофф, М. Джонсон; Ч. Филлмор; Р. Лангакер; Д. Дивяк) лексикалық мағынаны білімді ұсыну формасы және тәжірибені жіктеу механизмі ретінде тұжырымдауды қамтамасыз етеді және фреймдерді, прототиптерді, метафоралық модельдерді және семантикалық қарама-қайшылықтарды анықтау арқылы ЛСТ-ды іске асыруға мүмкіндік беріп, студенттердің семантикалық гипотезаларды ұсыну және тексеру дағдыларын қалыптастырумен өзара байланысты екенін көрсетеді.

Құрылымдық-семасиологиялық тәсіл және лексикалық жүйе теориясы (Дж. Триер; Ю. Д. Апресян; Дж. Лионс; М. Л. Мерфи) лексикалық мағынаны сипаттаудың дәлдігі мен жүйелілігін қамтамасыз етіп, дамып келе жатқан кәсіби аналитикалық құзыреттіліктің мазмұндық өзегі ретінде ЛСТ параметрлерінің жиынтығын (компоненттік құрылым, полисемия, синоним/антонимия, үйлесімділік, стилистикалық таралу) негіздеуге мүмкіндік береді.

Лингвомәдени және этнолингвистикалық тәсіл (Н. И. Толстой, А. А. Зализняк, И. Б. Левонтина, А. Д. Шмелев, Ж. Манкеева, Э. Жанпейісов, Г. С. Сағынтаева, Т. Д. Джаныбекова) мәдени белгіленген лексиканы және «мәдениеттің кілттік сөздерін» талдау әдіснамасын анықтайды және Қазақстан Республикасының көптілді білім беру кеңістігі контексінде ЛСТ-ға салыстырмалы-мәдени компоненттің ғылыми тұрғыдан дұрыс енгізілуін қамтамасыз етеді.

Корпусқа негізделген және цифрлық тәсіл (корпустық лингвистика, цифрлық гуманитарлық ғылымдар) (А.К. Мынбаева және З.М. Садвакасова, С.Б. Бегалиева және т.б.) Орыс тілінің ұлттық корпусын, Sketch Engine, AntConc, WordSmith құралдарын және басқа да цифрлық ресурстарды пайдаланады. Бұл тәсілді зерттеу үшін эмпирикалық негіз беріп, нақты тілдік материалды пайдалана отырып, семантикалық бақылауларды тексеруге мүмкіндік береді және лексика-семантикалық талдауды қайталанатын аналитикалық рәсім ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, ол құзыреттілікке негізделген, жүйелік әрекет тәсілдерімен өзара байланысты және

болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің кәсіби дағдыларын дамытуға бағытталған оқыту моделін жобалаудың негізі болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы:

1.Қазақстан Республикасында болашақ орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларын кәсіби даярлау жүйесінде алғаш рет инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалану негізінде лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларын қалыптастыру моделі әзірленіп, тәжірибелі және эксперименттік түрде тексерілді. Әзірленген модель лексика-семантикалық талдаудың негізгі кезеңдерін цифрлық ортада жұмыс істеудің нақты әдістерімен байланыстырып, оларды біртұтас әдістемелік жүйе шеңберінде оқу процесіне енгізуді қамтамасыз етеді.

2.Болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің сандық құралдарды қолдана отырып, көркем және публицистикалық мәтіндерге лексика-семантикалық талдау жасау, сөздік деректерін корпус материалымен салыстыру және талдау нәтижелерін тілдік фактілер негізінде негіздеу қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған практикалық тапсырмалар мен кейстер кешені жасалды.

3.Лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларын қалыптастыруда инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдаланудың тиімділігі эксперименталды түрде расталды. Лексикалық бірліктерді түсіндірудің дәлдігін, тереңдігін арттыруда, сондай-ақ корпустық, лексикографиялық, аналитикалық, цифрлық ресурстармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуда көрінеді.

Зерттеудің теориялық маңыздылығы. Филологиялық білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларында лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларын қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздерін нақтылау; лингвистикалық пәндерді оқытудағы инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстардың дидактикалық әлеуеті туралы түсініктерді кеңейту; корпустық лингвистиканың мүмкіндіктерін қосу арқылы лексика-семантикалық талдау әдістемесін дамыту және цифрлық мәтінді өңдеу.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы –оның нәтижелерін филологиялық білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерін кәсіби даярлау жүйесінде қолдану мүмкіндігімен анықталады.

1.Зерттеуде әзірленген лексика-семантикалық талдаудың алгоритмдері мен практикалық жағдайлары «қазіргі орыс тілінің лексикологиясы», «мәтінді лингвистикалық талдау» пәндерін зерделеу кезінде, сондай-ақ практикалық сабақтар, студенттердің өзіндік жұмысы мен оқу-зерттеу қызметі шеңберінде білім беру процесіне тікелей енгізілуі мүмкін.

2.Инновациялық бағдарламалар мен онлайн-ресурстарды пайдалану негізінде лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларын қалыптастырудың ұсынылған моделі болашақ орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларының аналитикалық, зерттеу және цифрлық дағдыларын дамытуға бағытталған элективті курстарды, оқу модульдері мен бағдарламаларын әзірлеуге әдістемелік негіз бола алады.

3.Тәжірибе-эксперименттік жұмыстың нәтижелері бойынша дайындалған әдістемелік ұсынымдар ЖОО-да лингвистикалық пәндерді оқытудың мазмұны мен технологияларын жетілдіру үшін, сондай-ақ цифрлық білім беру ортасы жағдайында лексика-семантикалық талдауды оқытудың тиімділігін арттыру үшін пайдаланылуы мүмкін.

4.Зерттеу материалдары орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің біліктілігін арттыру жүйесінде, мәтін мен лексиканы талдаудың заманауи әдістерін игеруге бағытталған оқу құралдары мен цифрлық білім беру ресурстарын әзірлеуде қолданыла алады.

5.Әзірленген модельдің тиімділігін дәстүрлі оқытуды ұйымдастырумен салыстырғанда, болашақ орыс тілі мен әдебиеті оқытушыларында лексика-семантикалық талдаудың кәсіби дағдыларының қалыптасу деңгейінің жоғарылауын көрсеткен тәжірибе-эксперименттік жұмыстың нәтижелерімен расталады.

Жұмысты апробациялау. Диссертациялық зерттеудің негізгі ережелері, теориялық тұжырымдары мен практикалық нәтижелері ғылыми-зерттеу, оқу-әдістемелік және білім беру қызметінде жан-жақты сынақтан өтті. Зерттеу нәтижелері әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің филология факультетінің орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының отырыстарында, сондай-ақ филологиялық білім беру, оқытуды цифрландыру, болашақ оқытушы-филологтардың кәсіби және талдамалық құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселелеріне арналған ғылыми-әдістемелік семинарлар мен конференцияларда талқыланды. Диссертациялық зерттеу тақырыбы бойынша 12 ғылыми жұмыс жарияланды, оның ішінде: Scopus (Q2) дерекқорында индекстелетін халықаралық рецензияланатын журналда 1 мақала; Қазақстан Республикасы ҰҒҚ ғылым және жоғары білім саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған журналдарда 2 мақала; халықаралық ғылыми-практикалық конференциялар материалдарында 9 мақала, соның ішінде студенттер мен жас ғалымдардың конференциялары, халықаралық форумдар мен ғылыми симпозиумдар.

Диссертацияның құрылымы мен көлемі. Жұмыс кіріспеден, үш бөлімнен, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен (140 дереккөз) және қосымшалардан тұрады. Диссертацияның жалпы көлемі 178 бетті құрайды.